

XII. fejezet

Személyes mediátori reflexióim

Amikor évekkel ezelőtt mediációval kezdtem foglalkozni, még elsősorban konfliktuskezelési módszerként tekintettem rá. Egy olyan szakmai eszköznek láttam, amely segíthet embereknek megállapodásokat találni nehéz élethelyzetekben. Idővel azonban egyre inkább azt kezdtem érezni, hogy a mediáció jóval több ennél. Nem pusztán technika, hanem sajátos emberkép és kapcsolati szemlélet. Talán ezért is kezdett fokozatosan érdekelni nemcsak az, hogy két ember miként tud megegyezni egymással, hanem az is, hogy egy társadalom képes-e még kapcsolatban maradni önmagával.

Mediátorként az ember nagyon sokféle konfliktussal találkozik. Válasokkal, családi vitákkal, öröklési ügyekkel, munkahelyi feszültségekkel, sértettséggel, bizalomvesztéssel, indulattal és félelemmel. Sokáig azt gondoltam, hogy ezek egymástól elkülönülő történetek. Az elmúlt években azonban egyre gyakrabban éreztem azt, hogy ugyanazok a mintázatok jelennek meg újra és újra. Nem feltétlenül ugyanazok a konkrét konfliktusok, hanem ugyanaz a légkör. Ugyanaz a bizalmatlanság. Ugyanaz a védekezés. Ugyanaz a fáradtság.

Nagyon sok emberrel találkoztam, aki már nem hitt abban, hogy valóban meg lehet beszélni dolgokat. Nem azért, mert rosszindulatú volt, hanem mert hosszú ideje azt tapasztalta, hogy a konfliktusokban nem figyelem, hanem támadás vár rá. Egy idő után az ember megtanul védekezni. Megtanul gyorsan reagálni, pozíciót foglalni, érveket gyártani vagy éppen elhallgatni dolgokat. Mediátorként sokszor éppen ezt a falat lehet először érezni a szobában. Azt a feszült távolságot, amelyben a felek már nem is igazán a másik emberre figyelnek, hanem saját sérüléseikre és félelmeikre.

Talán ezért kezdtem egy idő után egészen másként figyelni a közéletre is. Egyre gyakrabban volt az az érzésem, hogy a társadalomban ugyanaz a dinamika működik, mint egy elmérgesedett emberi konfliktusban. A felek fokozatosan elveszítik a kíváncsiságukat egymás iránt. Már nem kérdezni akarnak, hanem bizonyítani. Nem megérteni akarják a másikat, hanem legyőzni. És van egy pont, amikor a másik ember már nem is konkrét személyként jelenik meg, hanem szimbólummá válik. Egy kategóriává. Egy veszélyforrássá.

A mediáció egyik legfontosabb tapasztalata számomra éppen az lett, hogy a konfliktusok jelentős része valójában nem ott kezdődik, ahol az emberek gondolják. Sokszor nem maga a vita a legnagyobb probléma, hanem az a pillanat, amikor megszűnik a kapcsolat. Amikor a másik ember már nem partnerként, hanem ellenfélként vagy ellenségként jelenik meg. Onnantól a konfliktus teljes természete megváltozik.

Mediátorként különösen erősen érzékelem azt is, hogy az emberek milyen mélyen vágynak arra, hogy meghallgassák őket. Sokszor még azok is, akik kívülről rendkívül indulatosnak vagy agresszívnek tűnnek. A legtöbb konfliktus mélyén ugyanis ott van valamilyen sérülés, láthatatlanság vagy magányélmény. Az ember szeretné, hogy végre valaki komolyan vegye azt, amit átél. És amikor ez hosszú időn keresztül nem történik meg, a fájdalom könnyen átfordulhat haragba.

Talán ez az egyik oka annak is, hogy a közélet egyre feszültebbé válik. Sokan érzik úgy, hogy nemcsak politikailag, hanem emberileg sem hallják meg őket. A modern kommunikáció ráadásul folyamatos gyors reagálásra kényszerít bennünket. Egyre kevesebb tér marad a csendes gondolkodásra vagy a bizonytalanság vállalására. Mintha minden helyzetben azonnal állást kellene foglalni. Ez hosszú távon rendkívül fárasztóvá teszi az emberi kapcsolatokat és a társadalmi légkört is.

Az elmúlt években egyre többször éreztem azt is, hogy az emberek valójában nem pusztán politikai konfliktusokat hordoznak. Sokkal mélyebb bizonytalanság van jelen bennük. Bizonytalanság a jövővel kapcsolatban, saját helyükkel kapcsolatban, vagy akár azzal kapcsolatban is, hogy van-e még közös nyelv ebben az országban. A politikai indulatok mögött sokszor félelmet látok. Félelmet a kiszolgáltatottságtól, a jelentéktelenségtől, a veszteségtől vagy attól, hogy az ember elveszíti a saját világát.

Mediátorként számomra talán az egyik legfontosabb tanulság az lett, hogy az emberek ritkán pusztán „rosszak” vagy „jók”. A konfliktusok világa ennél sokkal összetettebb. Olyan emberekkel találkoztam, akik egyszerre voltak sértettek és bántók, egyszerre féltek és támadtak, egyszerre vágytak kapcsolódásra és taszították el maguktól a másikat. Ez a kettősség nagyon emberi. És talán a közéletben is fontos lenne jobban emlékezni erre.

Sokszor érzem úgy, hogy a modern politikai kommunikáció nem hagy teret az emberi összetettségnek. Minden leegyszerűsödik. Gyors véleményekre, identitásokra, szimbolikus törzsekre. Pedig a mediáció egyik legfontosabb tapasztalata éppen az, hogy az emberek történetei szinte mindig bonyolultabbak annál, mint amit első pillantásra látunk belőlük.

Mediációk során gyakran előfordul, hogy egy hosszú ideje ellenséges viszonyban lévő két ember között egyszer csak megjelenik egy rövid csend. Egy pillanat, amikor nem reagálnak

azonnal. És néha ezekben a rövid csendekben több történik, mint hosszú órák vitáiban. Mintha hirtelen újra láthatóvá válna a másik ember. Ezek nagyon törékeny pillanatok, és nem mindig vezetnek megállapodáshoz. De mégis emlékeztetnek arra, hogy a kapcsolat lehetősége sokszor akkor sem tűnik el teljesen, amikor már minden reménytelennek látszik.

Talán ezért nem tudok teljesen cinikusan gondolkodni a társadalmi konfliktusokról sem. Bár sokszor kifejezetten nyomasztónak érzem a közéleti légkört, mediátorként túl sok olyan pillanatot láttam már, amikor emberek képesek voltak kilépni saját sérelmeik és indulataik fogságából. Nem azért, mert hirtelen egyetértettek egymással, hanem mert valami rövid időre fontosabb lett a teljes győzelemnél.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy minden konfliktus feloldható. Vannak mély törések, vannak súlyos igazságtalanságok, és vannak helyzetek, ahol a kapcsolat valóban megsérül. A mediáció számomra soha nem jelentette a konfliktusok romantikus idealizálását. Inkább annak felismerését, hogy az emberi kapcsolatok törékenysége ellenére mégis újra és újra szükségünk van egymásra.

Talán ezért született meg ez a könyv is.

Nem azért, mert azt gondolom, hogy létezik egyszerű megoldás a társadalmi megosztottságra. És nem azért sem, mert hiszek valamiféle mesterséges nemzeti harmóniában. A demokratikus társadalmak természetes módon konfliktusosak. A különböző világnézetek, érdekek és identitások mindig jelen lesznek. A kérdés számomra inkább az, hogy képesek vagyunk-e úgy konfliktusban maradni egymással, hogy közben nem veszítjük el teljesen egymást.

Mediátorként talán ezt tanultam meg a legerősebben az elmúlt években: a kapcsolat nem attól értékes, hogy nincsenek benne konfliktusok. Hanem attól, hogy a konfliktusok ellenére is képes fennmaradni valamilyen emberi kapcsolódás.

És talán egy ország esetében sincs ez másként.

XIII. Zárszó

A demokratikus együttélés újraépítésének lehetőségei

Ez a könyv nem politikai programot kívánt írni, és nem is egyetlen ideológiai álláspont igazolására törekedett. Sokkal inkább annak megértésére tett kísérletet, hogy miként jutott el a magyar társadalom egy olyan állapotba, amelyben a politikai konfliktusok egyre kevésbé pusztán szakpolitikai vagy világnézeti vitákként jelennek meg, és egyre inkább identitás- és közösségi harcokká válnak. A társadalmi bizalom meggyengülése, a kölcsönös delegitimáció, a meghallgatás kultúrájának visszaszorulása, valamint a demokratikus párbeszéd fragmentálódása nem egyszerűen politikai jelenségek. Mélyen emberi és kapcsolati problémák is.

A könyv központi gondolata az volt, hogy a demokratikus együttélés válsága nem oldható meg kizárólag intézményi vagy jogi reformokkal. A jogállamiság természetesen nélkülözhetetlen feltétele a demokratikus működésnek, de önmagában nem elegendő. A demokratikus intézmények hosszú távú stabilitása végső soron azon múlik, hogy létezik-e olyan kulturális és kapcsolati háttér, amely képes fenntartani:

- a bizalmat;
- a pluralizmus legitimációját;
- a meghallgatás minimális kultúráját;
- valamint annak érzését, hogy a politikai közösség tagjai konfliktusaik ellenére is közös országban élnek.

A demokratikus társadalmak működése mindig törékeny egyensúlyra épül. A pluralizmus szükségszerűen konfliktusokat hoz létre, a politikai verseny természetes módon generál érdekellentéteket és identitásbeli különbségeket. A kérdés ezért nem az, hogy megszüntethetők-e ezek a konfliktusok. A demokratikus közösségek alapvetően konfliktusos közösségek maradnak. A valódi kérdés inkább az, hogy a konfliktusok kezelésének módja képes-e megőrizni az együttélés minimális feltételeit.

Ebben válik különösen fontossá a mediáció szemlélete.

A mediáció ebben a könyvben nem pusztán alternatív vitarendezési technikaként jelent meg. Sokkal inkább olyan demokratikus és emberi szemléletként, amely emlékeztet arra, hogy a konfliktusok kezelése nem kizárólag erőviszonyok, jogszabályok vagy győzelmi stratégiák kérdése. A mediáció egyik legfontosabb tanulsága éppen az, hogy a kapcsolat és a legitimáció bizonyos helyzetekben fontosabb lehet, mint a teljes győzelem logikája.

A mediáció abból indul ki, hogy a másik fél nem veszi el emberi méltóságát pusztán azért, mert eltérő érdekei, identitása vagy világnézete van. Ez a gondolat különösen fontos lehet egy olyan korszakban, amikor a politikai közösségek egyre inkább hajlamosak morális kategóriák mentén értelmezni egymást. A demokratikus együttélés hosszú távon nem maradhat fenn, ha a másik oldal fokozatosan elveszíti legitim szereplő jellegét.

A könyv egyes fejezetei különböző oldalról vizsgálták ezt a problémát. A társadalmi bizalom válsága, a polarizáció, a meghallgatás hiánya, a jogállamiság kulturális alapjainak gyengülése, a közösségi média torzító hatása vagy az alkotmányosság legitimációs problémái mind ugyanarra a mélyebb kérdésre mutattak rá: miként képes egy politikai közösség fenntartani önmagát akkor, amikor tagjai egyre kevésbé érzik magukat ugyanazon közösség részének.

A demokratikus közösségek jövője ezért nem pusztán jogi vagy politikai kérdés. Erkölcsi és kapcsolati kérdés is. Arról szól, hogy létezik-e még olyan közös nyelv, olyan minimális bizalom és olyan kulturális önkorlátozás, amely képes megakadályozni, hogy a politika véglegesen totális identitásháborúvá váljon.

A mediációs szemlélet jelentősége éppen ebben állhat. Nem abban, hogy megszünteti a konfliktusokat, és nem is abban, hogy mesterséges konszenzust hoz létre. A mediáció valódi ereje inkább abban rejlik, hogy képes lehet emlékeztetni a demokratikus közösségeket saját emberi alapjaikra. Arra, hogy a konfliktusok ellenére is létezhet kapcsolat. Hogy a meghallgatás nem azonos a meghátrálással. Hogy a politikai ellenfél nem feltétlenül ellenség. És hogy a demokratikus együttélés végső soron nem a teljes egyetértésen, hanem a legitim konfliktuskezelés képességén alapul.

A magyar társadalom előtt álló kihívások ezért valószínűleg nem oldhatók meg egyetlen politikai ciklus alatt, és nem oldhatók meg pusztán intézményi átalakításokkal sem. A demokratikus kultúra újraépítése lassú és sokszor bizonytalan folyamat. Olyan társadalmi munka, amely egyszerre igényel:

- intézményi stabilitást;
- kulturális önreflexiót;
- történelmi szembenézést;
- valamint új kapcsolódási minták kialakítását.

Ebben a folyamatban különösen nagy felelősség hárul a döntéshozókra. A demokratikus kultúra minőségét ugyanis nemcsak a társadalom állapota alakítja, hanem maga a politikai elit működése is. A politikai kommunikáció, az intézményi működés és a közéleti példamutatás hosszú távon meghatározza, hogy a társadalom milyen mintákat tanul meg a konfliktuskezelésről, a másik félhez való viszonyról és a demokratikus együttélésről.

Ezért a könyv végén indokoltnak tűnik néhány olyan javaslat megfogalmazása, amely a mediációs szemlélet demokratikus alkalmazhatóságára épülhet.

Javaslatok döntéshozók részére

1. A politikai kommunikáció tudatos depolarizálása: A rövid távú politikai mobilizáció sokszor az ellenségképzés logikájára épül, hosszú távon azonban súlyosan rombolhatja a demokratikus kultúrát és a társadalmi bizalmat.

2.A meghallgatás intézményes kultúrájának erősítése: Valódi társadalmi konzultációk, részvételi fórumok és deliberatív mechanizmusok kialakítása szükséges, amelyek nem pusztán politikai legitimációs eszközök, hanem tényleges párbeszédterek.

3.Mediációs és konfliktuskezelési szemlélet integrálása az oktatásba. A demokratikus kultúra nem kizárólag jogi tudásból épül fel. A meghallgatás, az együttműködés és az erőszakmentes konfliktuskezelés képessége már gyermekkorban fejleszthető.

4.A közéleti kommunikáció emberi méltóságot tiszteletben tartó normáinak megerősítése. A dehumanizáló politikai nyelv rövid távon hatékony lehet, de hosszú távon gyengíti a demokratikus közösség kohézióját.

5.A jogállami intézmények társadalmi legitimációjának tudatos erősítése. Az intézmények stabilitása nem kizárólag jogi kérdés, hanem bizalmi kérdés is. Az átláthatóság, az érthető működés és a procedurális igazságosság kulcsfontosságú.

6.A közösségi média demokratikus hatásainak tudatos kezelése. A digitális nyilvánosság polarizáló logikája hosszú távon veszélyeztetheti a demokratikus párbeszédet. Ennek kezelése nemcsak technológiai, hanem kulturális feladat is.

7.A társadalmi és politikai konfliktusok mediációs alapú kezelésének támogatása. Különösen helyi közösségi, oktatási, önkormányzati és intézményi szinteken lehet jelentős szerepe a strukturált párbeszédnek és mediációs folyamatoknak.

8.A történelmi traumák és társadalmi sérelmek feldolgozásának támogatása. A feldolgozatlan történelmi konfliktusok könnyen újratermelhetik a bizalmatlanság és polarizáció kultúráját.

9.A demokratikus önkorlátozás kultúrájának erősítése a politikai elit körében. A demokratikus rendszerek stabilitása jelentős részben azon múlik, hogy a politikai szereplők bizonyos helyzetekben képesek-e a rendszer hosszú távú stabilitását saját rövid távú érdekeik elé helyezni.

10.A nemzeti minimumok nyílt társadalmi vitájának megindítása. A demokratikus közösségek stabilitásához szükség van olyan alapvető közös normákra, amelyek túlmutatnak az aktuális pártpolitikai törésvonalakon.

A demokratikus együttélés jövője végső soron nem előre eldöntött. A politikai közösségek képesek lehetnek saját konfliktusaik újraértelmezésére és képesek lehetnek új kapcsolódási mintákat kialakítani még mély megosztottság idején is. Ehhez azonban szükség van annak felismerésére, hogy a demokratikus közösség nem pusztán intézményi rendszer, hanem emberi kapcsolat is. Talán a mediáció legfontosabb üzenete éppen ez.